

Kobberstikker

med 6 væve, som årligt fik 30 rd. til mesters husleje, og i premier 15 rd. for hver væv.

Fjerde klasse.

Etablissementer, som er bekostet dels til at befordre fabriksvarernes almindelige større fuldkommenhed, bedre anseelse og lettere bearbejdning, dels også til at virke forbilledlige.

Dugmanufakturet på Blågård, Det kongelige danske bomuldsmanufaktur, Appretering. I 1778 anskaffedes for kongelig regning en kalender og en pressemaskine, og efter at Nordberg var begyndt at arbejde anlagdes under hans bestyrelse en fuldstændig appreterings indretning i et lokale overladt af Manchester fabriken. Omkostningerne herved var:

Appretørens gage i 7 år 300 rd. årlig mod at oplære en person, husleje 500 rd., opsynsmand 60 rd., til andre manglende maskiner 500 rd.

Trykkeriers og farveriers større fuldkommenhed.

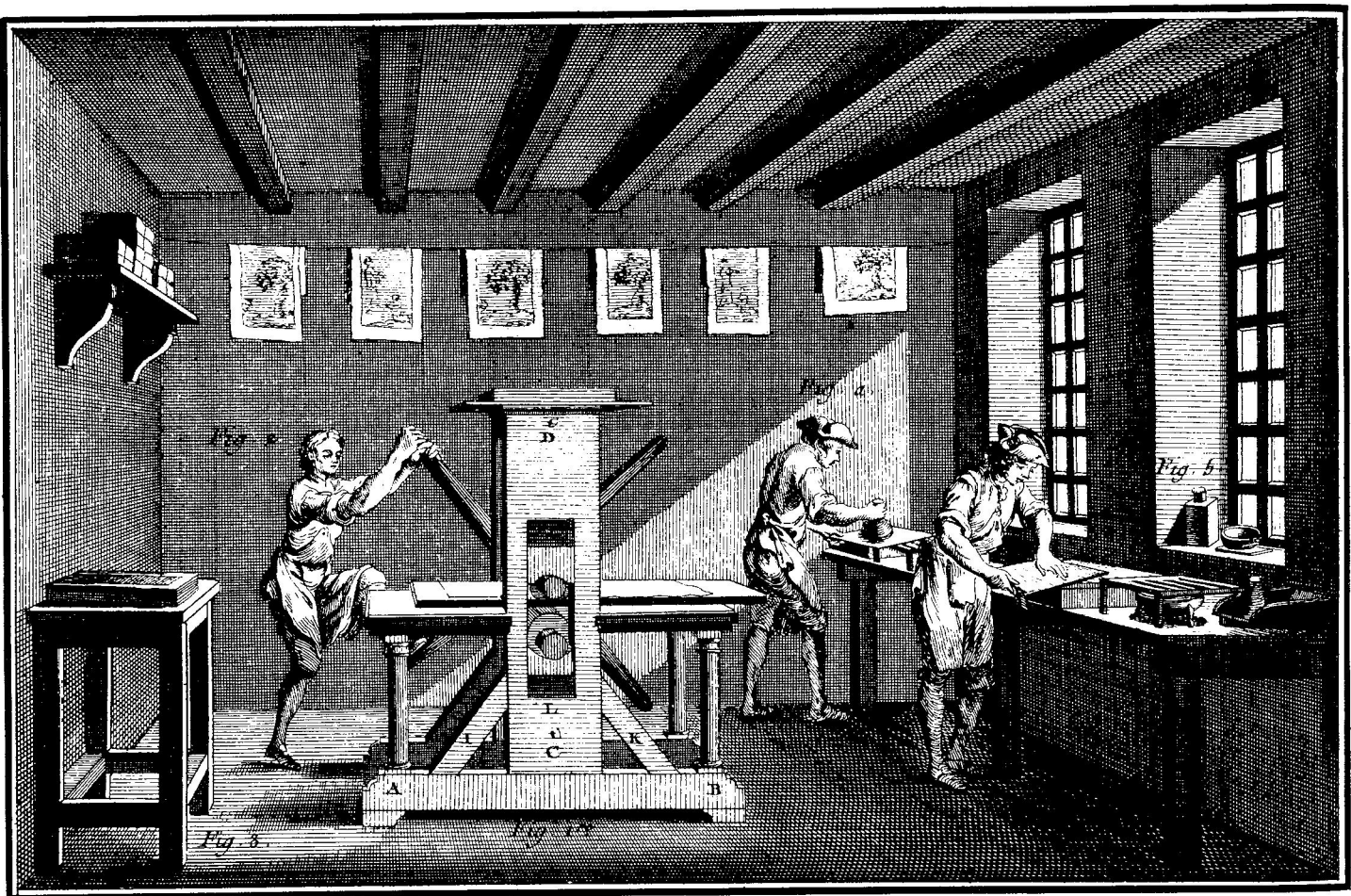
Fabriks svendes, fabriks redskabers og maskiners erhvervelse. Til 158 svende, som var indvandret siden 1778, var udbetalt 3950 rd. i rejsekostninger. Til maskinsvendene de Fosses og Holtzwardt samt strømpestolsmed Wilhjelm's etablering. Nehrmann til at lære andre at spinde raskmagergarn (simpel kamgarn). Et bomuldskradse-maskineri havde kostet 3.000 rd.

Valkeri. Urfabrikation.

Femte klasse.

Private fabriker i København, som var understøttet enten på grund af deres betydning eller for deres anerkendte mestre.

Private dugmanufakturers understøttelse.

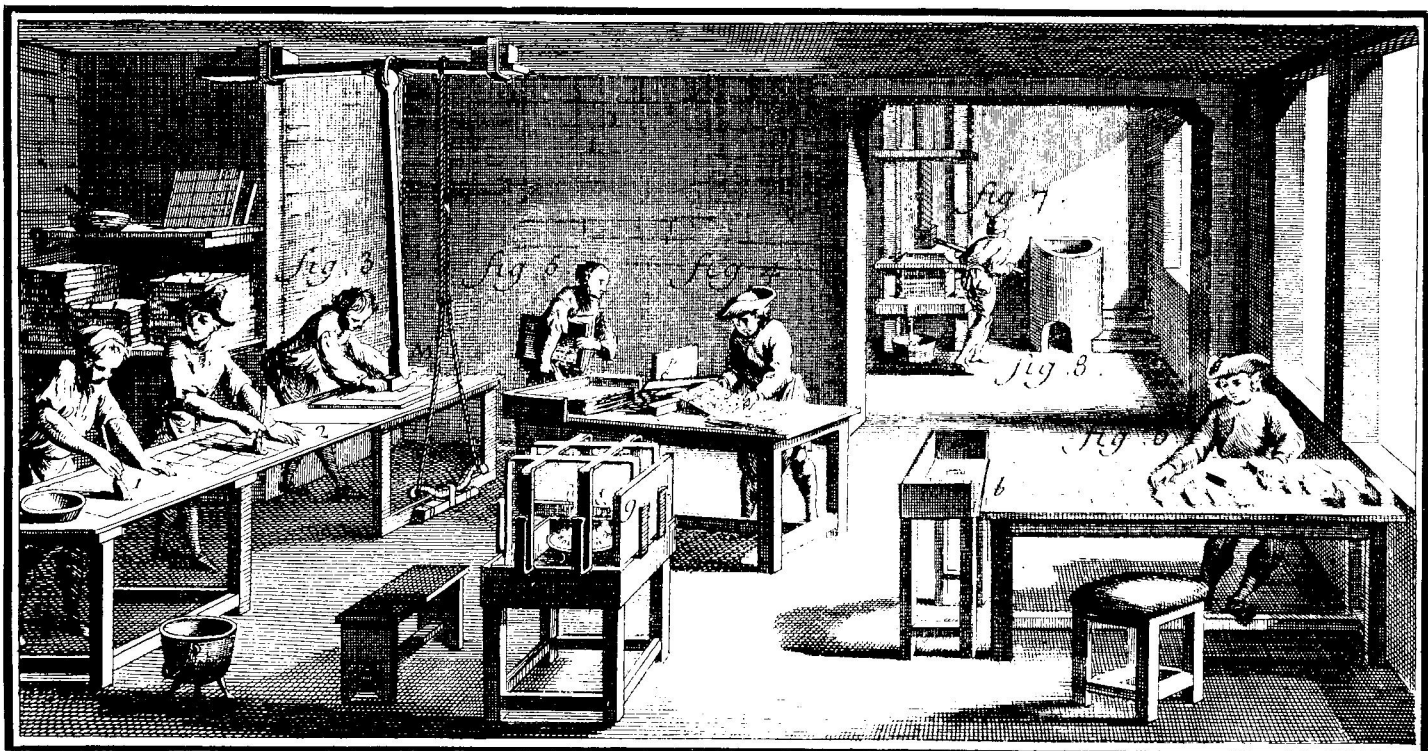
Trykning af kobberstik

Florfabrikanterne: Moire til anlæg af en sådan fabrik 5.600 rd., Werner med 9 væve, 35 rd. i premie for hver væv og 600 rd. til huskøb. Kattunfabrikens ejere. Mange var understøttede for at holde dem i drift.

Planer for den fremtidige virksomhed.

De forsøg, der hidtil var gjort for at udbrede almindelig industri og frivillig virksomhed, havde ikke svaret til forventningerne.

Årsagen hertil antog man måtte ligge dels i den almindelige tænkemåde og i de herskende fordomme mod fabriker, dels af mangel på sagkundskab og på personer, der var egnede til at oprette og bestyre fabriker. Det heraf følgende uundgåelige tab ved de første forsøg afskrækkede andre. De opmuntringspremier, som hidtil er givet, har vedrørt ting, som enten har været ukendte, eller som ikke har haft almindelig interesse, og det gælder lige fra landmandens håndarbejde med at spinde og væve; her mangler de retningslinier, som når de blev fulgt ville give varerne større værdi. Opmuntringer er ikke tilstrækkelige med mindre de er forbundet med undervisning og mulighed for sikker afsætning og kontrol med vedligeholdelsen af de påbegyndte forbedringer. Ifølge kongelig befaling blev General Magazine ophævet, fordi dets handel efter de vedtagne grundsætninger ikke længere skulle drives for kongelig regning ligeså lidt som fabrikerne. Imidlertid måtte et sådant foreta-

Fremstilling af spillekort

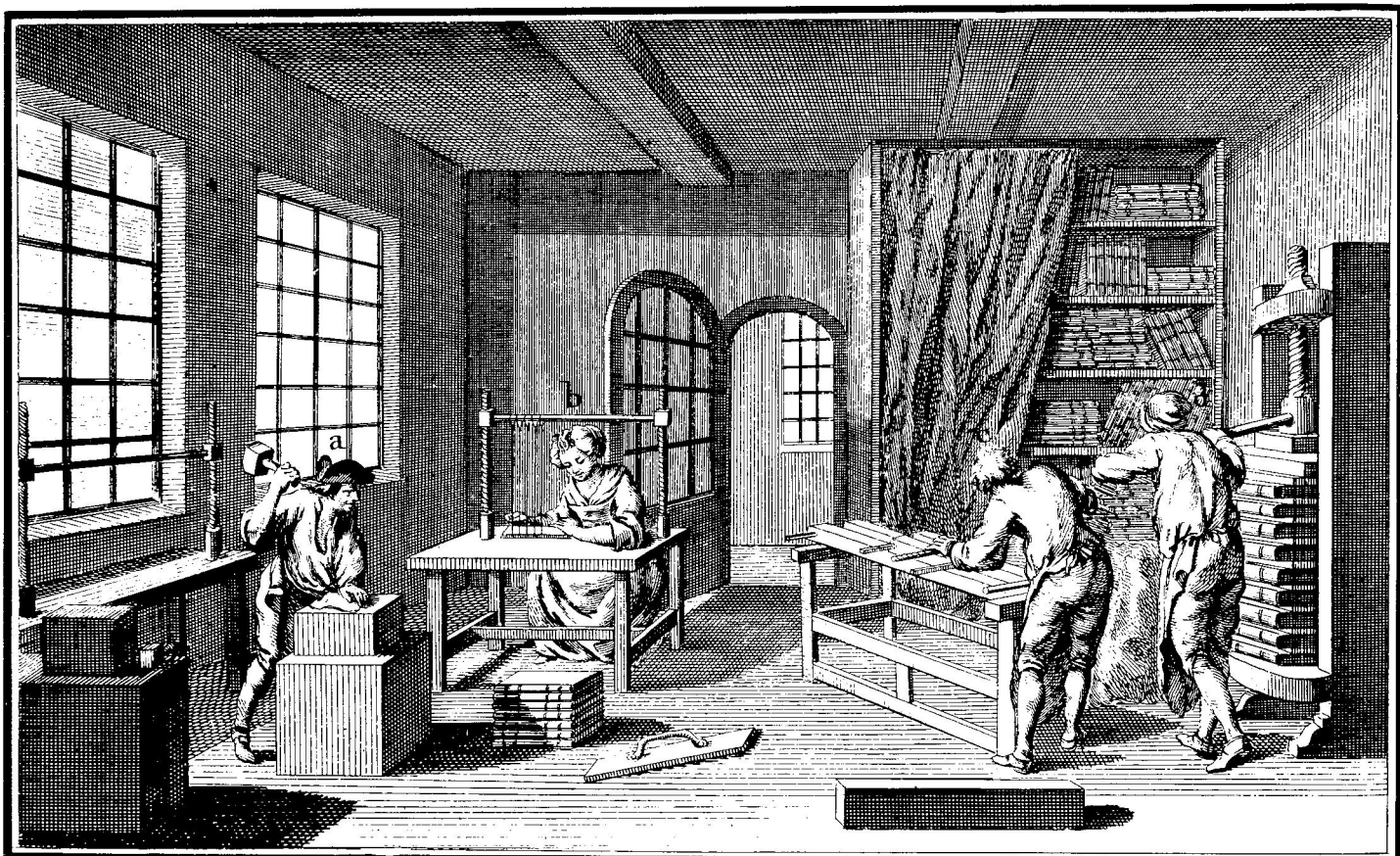
gende være nødvendigt af hensyn til fabrikernes fremgang ved at sikre dem en fordelagtig og udvidet afsætning, hvorfor det tilrådes at opmuntre et privat købmandshus eller handelselskab til at drive en sådan handel, uden at den kongelige kasse skulle vove nye kapitaler eller udsættes for tab.

Lærredsfabrikationen syntes at fortjene den første plads blandt de industrigrene, som fortjente at understøttes, hvortil hørte spindeskolers oprettelse og vedligeholdelse, og væverier til at opvæve det spundne garn. Hertil kræves privatpersoner, der var villige til at give sig i kast med opgaven. Havde de ikke selv tilstrækkelig kapital, måtte de understøttes eller premieres.

Til afsætning af varerne måtte handelshuse være behjælpelige. De skulle modtage lærredet til en bestemt pris til videreforhandling her i landet, eller til udførsel mod en premie. Hermed kunne forenes appreteringsanlæg, som opkøbte de lærreder, der nu vævedes i landet og sælge dem videre i appreteret stand. Høravlens udbredelse måtte stå i forbindelse hermed. De allerede anlagte hegleriens og spindeskolers indretning måtte bringes i overensstemmelse med denne plan.

Hvad angår uldmanufakturernes udvidelse og forædling, beroede disse stort set på de københavnske fabrikers og Blågårds Fabriks opkomst. Billige råvarer, en lav arbejds løn og den største fabriksmæssige dygtighed måtte give den bedste virkning.

Arbejds lønnen er overdreven høj i fabrikkerne; for efterhånden at få nedsat denne, ville det bedste middel være at forøge arbejdernes antal og at ansætte mestre, som tilskyndet af en premieringsordning hovedsagelig skulle oplære arbejdere.

Bogbinderi

Bomuldsmanufakturerne er af største vigtighed og mere egnede til at blive en almindelig landindustri, da såvel spinderier og væverier af bomuldstøj er ulige lettere at etablere på landet. Kattuntrykkerierne står i forbindelse hermed.

Tøj- og silkefabriker burde vedligeholdes i deres nuværende tilstand. I Altona var en meget anseelig fabrik, som beskæftigede nogle tusinde spindere i Holsten.

Nu kom den 14. april 1784, da kronprins *Frederik*, den 6. af dette navn da han siden kom på tronen, indtrådte i regeringen, forandrede ministeriet, og tilvejebragte herved en tingenes nyordning. Man mente nu, at det hidtil fulgte handels- og fabrikssystem ikke havde ført til det tilsigtede mål. Man fandt, at her ikke var nogen industrigren, som var, hvad den burde være, eller som tilfredsstillede landets behov. Det blev nu besluttet at forsøge, hvad helt forandrede grundsætninger ville udrette, og at ophæve de forskellige forbud og indføre et friere toldsystem. Imidlertid erkendtes, at industrien havde en billig fordring på erstatning, når de ved systemets forandring kom til at savne den beskyttelse og bistand, som havde sat dem igang. Det erkendtes, at statens egen fordel fordrede at forsøge, om de næringsveje, som kunne komme til at lide ved det forandrede system, kunne vedblive, når de fik en passende understøttelse, eller såfremt det ikke var tilfældet, at arbejderne understøttedes til de efterhånden havde fået lejlighed til at forberede sig på at vælge en ny næringsvej. I overensstemmelse hermed nedsattes i 1787 en

kommission for at »rådslå om adskillige vigtige genstande for finanserne og handelen«. I 1796 afgav den en plan til et friere handels- og toldsystem for Danmark og Norge. Denne plan blev i det væsentlige antaget af kongen.

Nedenstående følger en oversigt over manufakturernes tilstand på det tidspunkt, kommissionen påbegyndte sit arbejde:

	<i>antal</i>	
	<i>fabriker</i>	<i>beskæftigede</i>
dugmagere	28	1.806
overskærere	7	54
valkemøller	4	41
tøjmagere	18	2.915
strømpevævere	19	797
silkefabriker	6	501
båndfabriker	6	343
florsfabriker	2	120
farverier	8	73
bomuldsmanifakturer	3	1.154
kattuntrykkerier	5	269
fabriker på landet	8	688
linnedmanifakturer	6	1.906
spindeskoler i provinsen	21	1.513
ialt	141	12.180

Fabrikanternes navne afslører, at de fleste er indvandrede: Wessely & Warburg (strømpevævere), etatsråd Reiersen (silkefabrikant), Serin (båndfabrikant), Tutein, Jenner, Parnemann (kattuntrykkere), John le Moin (florsfabrikant), Howden (hørsvinger). Den overvejende del af industrien lå i København. De 8 fabriker på landet er:

Tøjmager Nehrmann, Helsingør	47 arbejdere
Tøjmager Böttger, Roskilde	60 arbejdere
Tøjmager Sturm & Søn, Pasop	209 arbejdere
Tøjmager West, Pasop	197 arbejdere
Tøjmager H. Joseph, Fredericia	85 arbejdere
Dugmager Winding, Sæby	34 arbejdere
Dugmager Charta, Kalundborg	18 arbejdere
Dugmager Trauendorff, Tåsinge	38 arbejdere

Nogle år senere i 1788 findes i København og omegn:

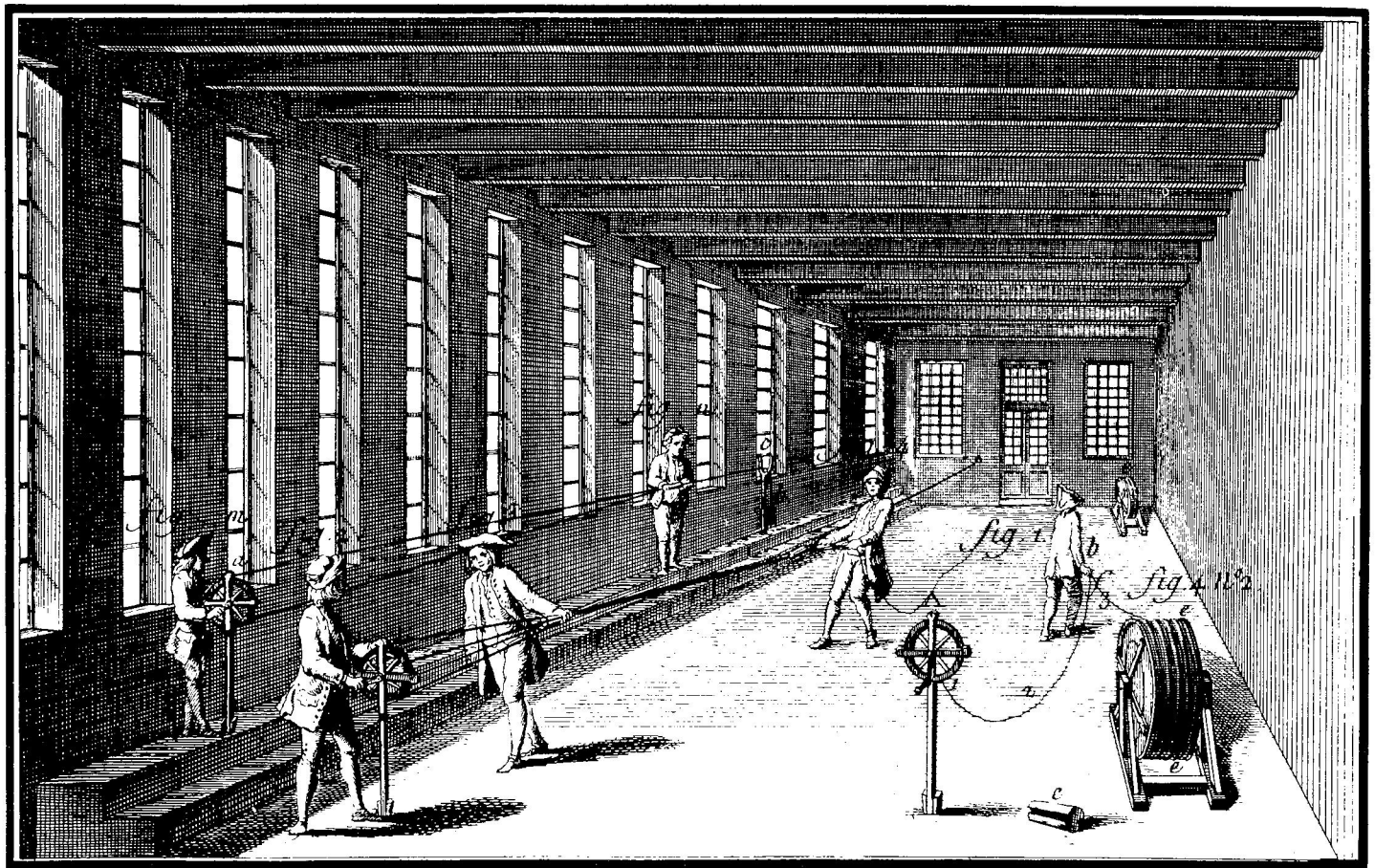
Den Kongelige militære Klædefabrik, den Kongelige Porcelænsfabrik, det Kongelige Møbelmagasin, 5 båndfabriker, 15 bogtrykkerier og et nodetrykkeri, 7 kattuntrykkerier, 1 chokoladefabrik, 2 corduanfabri-

Parykmager

ker, 1 dvælkfabrik (stivlærred), 2 fabrikker for legetøj af tin, tinknapper, 1 hårdugsfabrik, 1 fajancefabrik i Kastrop, 1 fajance-kakkelovnsfabrik, 2 florsfabrikker, 1 garveri for engelsk læder, 1 geværfabrik ved Kronborg, 1 glanslærredsfabrik, 1 guld- og sølvtræsefabrik, 1 fabrik for hestedækkener, 3 hørsvingerier, 1 jernstøberi, 3 kalkbrænderier, 1 kanonfabrik, Frederiksværk, 1 kartefabrik, 1 kobbermølle i Brede, 2 kobbertrykkerier, 2 kortfabrikker, 4 lakfabrikker, 1 le- og knivfabrik i Ørholm, 1 limfabrik, 1 læderfabrik (Nelthrop & Harris), 1 lærredstrykkeri, 1 lærredsfabrik (Blågård), 1 manchesterfabrik (fløj), 1 messingfabrik i Brede, 2 papirfabrikker, Strandmøllen og i Roskilde. 1 papirtapetfabrik, 3 pennefjerfabrikker, 1 pergamentsfabrik, 1 pudder- og stivelsesfabrik, 7 reberbaner, foruden Holmens, 1 salpeterværk i Hillerød, 1 sejldugsfabrik med 32 væve, adskillige silkefabrikker, 1 skedevandsfabrik (rå salpetersyre) i Hillerød, 1 skriftstøberi, 1 stivelsesfabrik, 20 strømpefabrikker, 17 sukkerraffinaderier, 2 sukkertopfabrikker, 4 sæbesynderier, 1 savbladfabrik, 1 sømfabrik Rådvaad, 1 tagstensglasurfabrik, 1 tranbrænderi, 20 tøjfabrikker, 2 voksblegerier og vokslysestøberier, 1 voksdugsfabrik.

Ovenstående oplysninger, som ikke må regnes for komplette, er baseret på stiftamtmandenes indberetninger. En årsag til tabellernes unøjagtighed er, at der forlanges foruden opgivelse af arbejdernes antal og af de maskiner, væve m.m., som anvendes, oplysninger om fabrikatets mængde, materialeforbrug og pris. En sådan omstændelig angivelse vil-

Rebslager

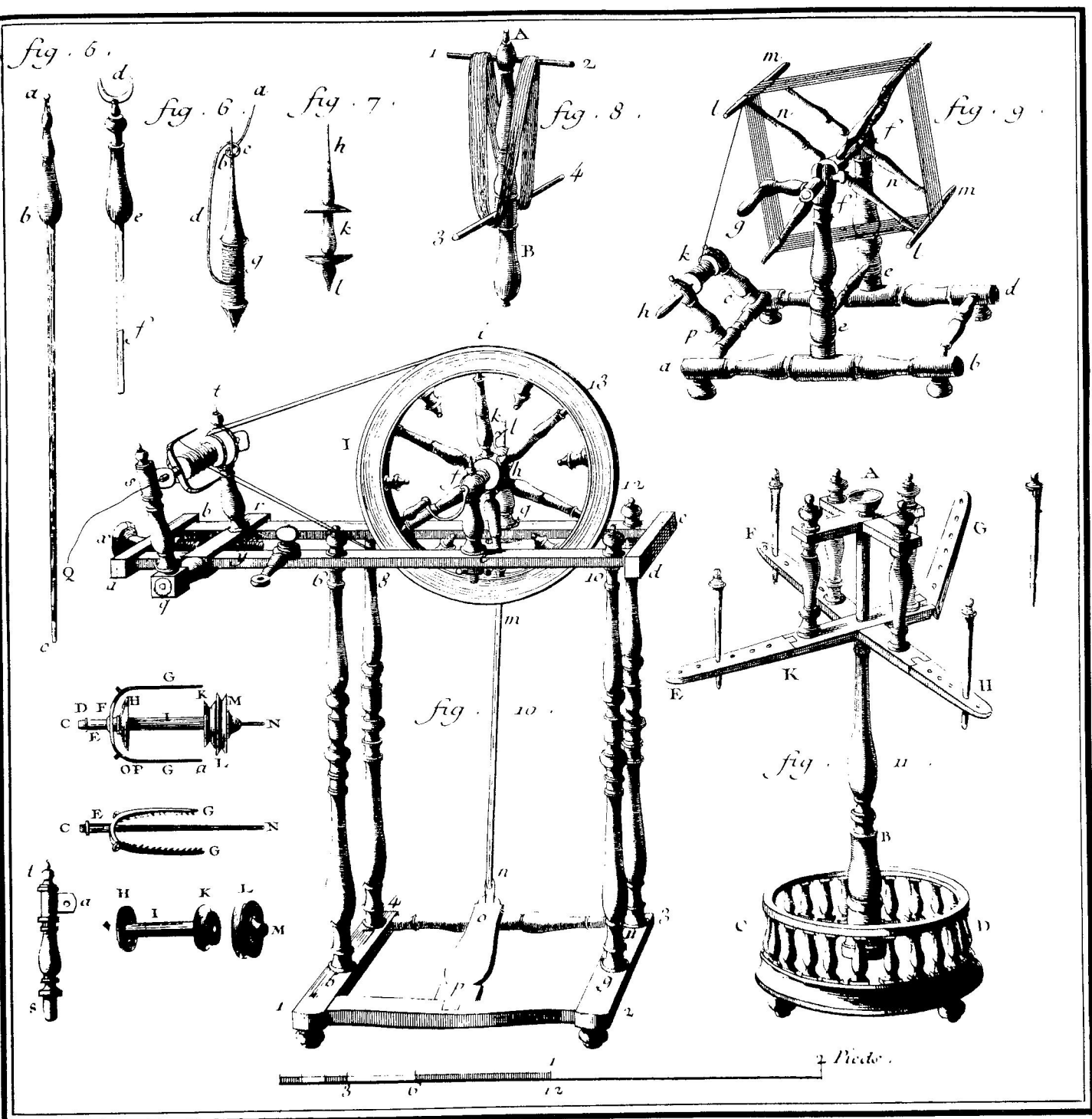
le de færreste afgive, dels af frygt for, at det skal lede til deres beskatning. På et spørgeskema har en fabrikant skrevet: »Hvad priserne angår på mine fabrikata finder jeg mig ikke beføjet til at angive dem, ligesom jeg også finder, at prisen på mine indkøbte varer nærmest angår mig og mine købere«.

I nævnte finans- og handelskommissions plan siges, at der ikke behøves lang tid og mange undersøgelser for at finde, at handelen vanskeligt kan trives eller forbedres under det gældende system, og at der ikke på kort sigt kan ske nogen større forandring, da pengevæsenets forfatning er så vakkende og forsømt. Kommissionen anser det for rigtigt, at dette først ordnes, og at man, mens dette sker, anstiller forsøg med en eller anden vigtig gren af varehandelen for at uddrage erfaring heraf. Derfor foreslås:

- a. den nye bankindretning for Danmark og Norge, octroi af 1788.
- b. den friere kornhandel for Danmark og Norge, forordning af 1788.
- c. den friere kvæghandel for Danmark, forordning af 1788.
- d. oplagsvæsenets udvidelse for begge riger, forordning af 1788.
- e. den friere trælasthandel for Norge, forordning af 1795.
- f. forord. af 1794, som hæver den høje told af vine og fremmed brændevin.

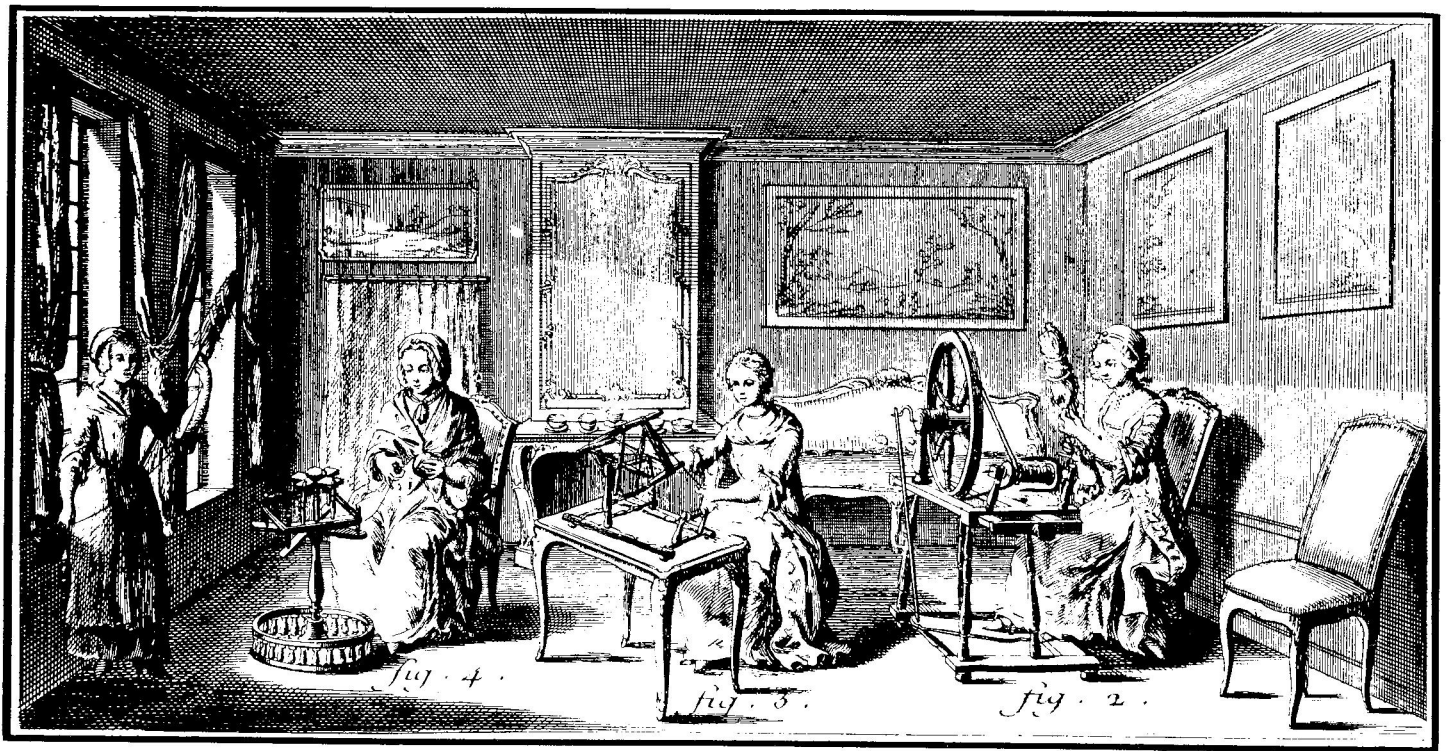
Udfaldet heraf svarede til forventningerne.

Kommissionen foretog en grundig undersøgelse af gældende indførsels-

Redskaber til uldspinderi

og udførselsforhold, foreslog ændringer i disse samt nye toldsats, der i høj grad tog hensyn til omstændighederne og de forskellige varers værdi for den indenlandske industri og handel, idet der måtte tages hensyn til en almindelig og ret omfattende smuglervirksomhed. Som eksempel på dette kan nævnes, at import af leer har været forbudt, og alligevel bliver det meste af landets korn mejet med tyske leer. Denne omkalfatring af industriens og handelens beskyttede forhold til fri handel over grænserne, omend med for de fleste varers vedkommende nogen beskyttelses-

Spinning af uld

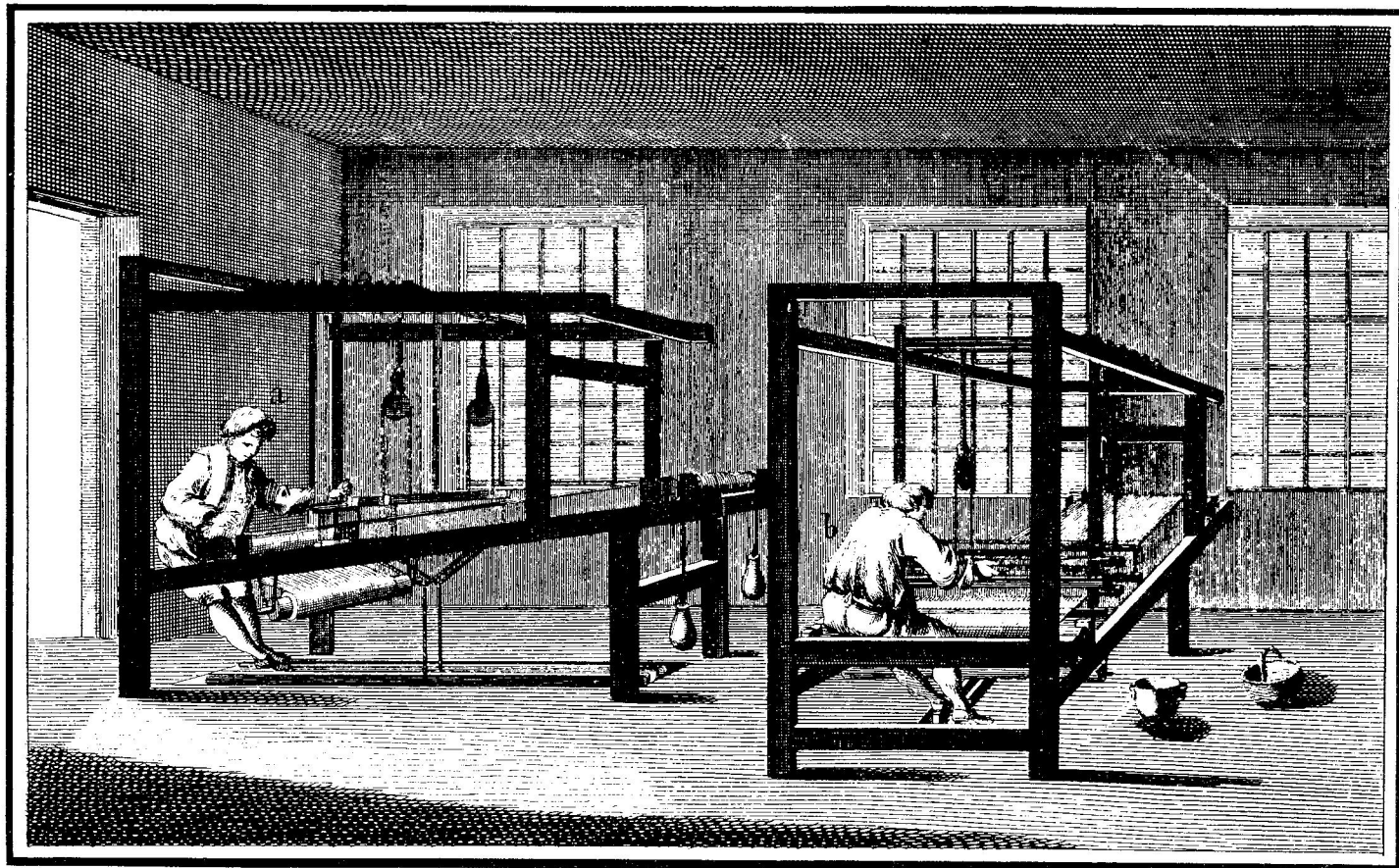
told, medførte, at man måtte afbøde virkningen med understøttelser og premier til de ramte fabrikanter, for at de kunne fortsætte og indstille sig på de nye tiders tilstand. Ialt anvendtes hertil over en årrække ca. 250.000 rd. årligt.

Håndværket

Om beskaffenheden af landets håndværkere i slutningen af 1700 tallet gav Fabricius i et skrift fra 1790 følgende ikke særlig opbyggelige skildring: »Vore håndværksfolk er alle dyre, arbejder langsomt, og hvad der er værst, de arbejder som oftest slet og uden smag. Vore håndværkere er ikke så arbejdsomme som de engelske, eller så sparsommelige som de hollandske og tyske, det er derfor intet under, at de ikke kan holde pris med fremmede«.

Deres opdragelse bliver som oftest meget forsømt. I skolerne lærer de måske at skrive og regne, og det ofte dårligt nok, som man kan se af de regninger, de skriver. I læreårene bruges de ofte til at gå ærinder og være alle mands dreng i huset end til at sidde på værkstedet. De lærer ikke at tænke ved det, de foretager sig, men efteraber blot, hvad de ser mesteren gøre. De har intet begreb om tegning og perspektiv. Alle modeller og mønstre til alle mulige varer må vi lade komme udenlands fra. Godt og vel om vore håndværksfolk forstår at abe dem efter. Opfinde noget gør de aldrig«.

Noget efter at Fabricius havde skrevet dette, begyndte en bedre tid at vise sig for de for statens industrielle håndteringer så vigtige håndværkere, blandt andet ved at en del stedfundne indskrænkninger og misbrug ophævedes. Der blev nemlig i anledning af nogle uroligheder mellem håndværkssvendene i København nedsat en kommission den 11. august

Vævning

1794, som det blandt andet blev overdraget at foreslå, hvorledes manglerne i laugslovgivningen kunne afhjælpes. Resultatet blev en forordning af 21. marts 1800 om håndværkslaugene i København. I Præmisserne til denne forordning siges: at for at ophjælpe vindskibelighed og bevirke kundskabers udbredelse iblandt håndværkerne, har kongen besluttet at afskaffe de stedfundne misbrug, og ved bestemte love foreskrive samtlige vedkommendes rettigheder og pligter så nøjagtigt som muligt, på det at indbyrdes tvistigheder kunne afværges, uorden hemmes, adgang til næring lettes, flid og oplysning fremtrives, og begge disse i forening med retskaffenhed opmuntres, ved at udmærkes med fortjent hæder. Ifølge denne anordning har enhver, som har lært et håndværk på hvilken som helst måde ret til at blive svend eller mester, uden at han behøver at stå et bestemt antal år i lære eller som svend, når han alene ved at gøre et forsvarligt svende- eller mesterstykke godtgør, at han forstår og har lært det håndværk, ved hvilket han vil ernære sig. Kongen vil herefter ikke tåle, at laugene i nogen henseende står under nogen tvang af udenlandske laugsfordomme, vedtægter eller skikke og ceremonier, der bærer præg af de ældre tiders rå og vilde sæder. Forskellen mellem ægte og uægte fødsel ophæves. Ingen må mere bebyrdes med omkostninger med at forfærdige svende- eller mesterstykke. For at hædre håndværkerstanden befales, at når der bliver plads ledig blandt Stadens 32 Mænd (byråd), skal halvdelen besættes med kunstnere, fabrikanter eller håndværkere. De der vælges til borgerrepræsentanter

skulle have lige adgang med andre borgere til at ansættes som medlemmer af magistraten.

Finder en laugsmester ikke sit udkomme som mester, kan han for en tid frasige sig sit borgerskab som mester, og være berettiget til at arbejde som svend uden derved at tabe adgang til igen at indtræde som mester i lauget uden videre bekostning for ham. Har en indfødt svend i 4 år arbejdet som sådan, hvad enten her i landet eller i udlandet, tillades det ham at nedsætte sig som frimester i sit håndværk og derpå tage borgerskab mod at betale det halve af, hvad en laugsmesters borgerskab koster. Fremmede svende skulle have arbejdet 6 år her i landet for at nyde samme ret. Har nogen arbejdet som frimester i 2 år, kan han tage en dreng til medhjælp og oplæring. Såvel frimestre som laugsmestre kan til deres virksomhed antage håndlangere til arbejde, hvortil ikke behøves faglig uddannelse. Ligeledes må de benytte sig af hustruens og børns hjælp.

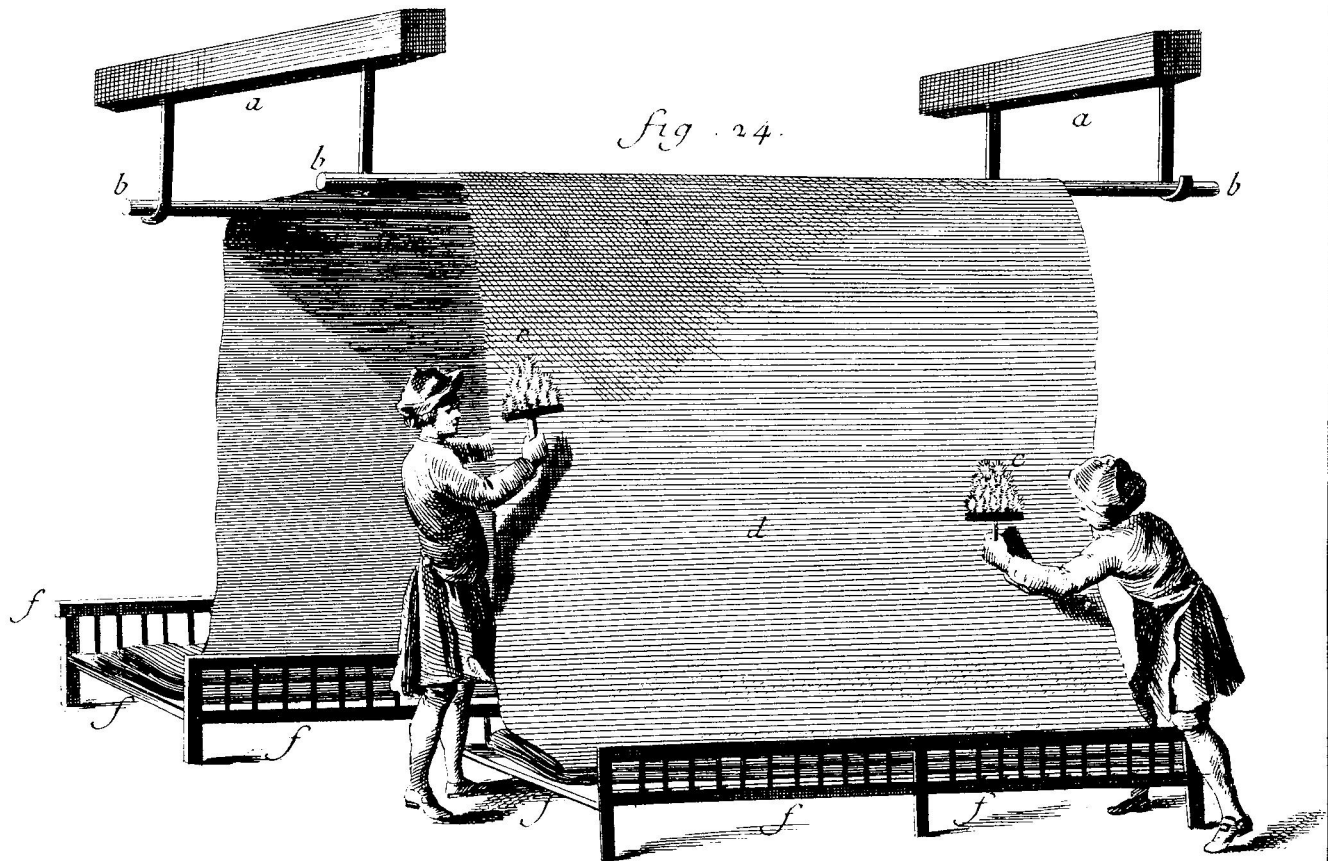
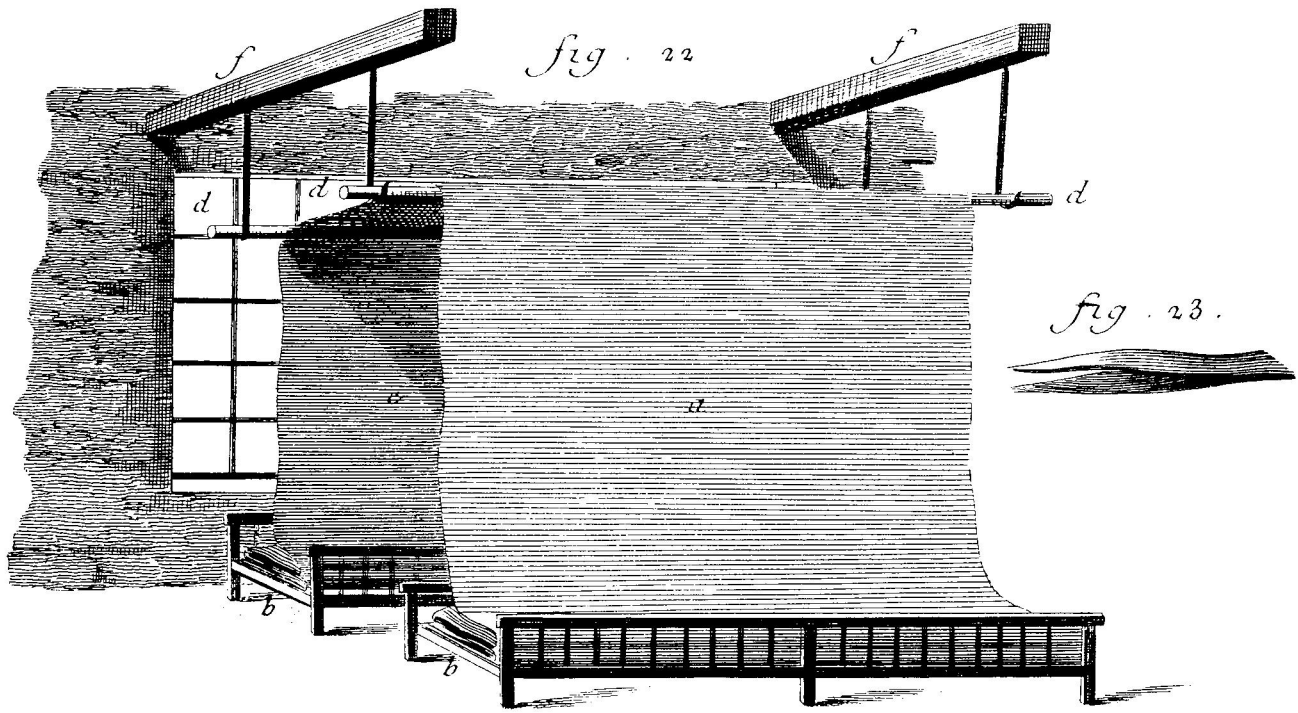
Mens nogle betragter denne bestemmelse om frimester velgørende, skrives derom i Håndværkerforeningens kvartalsskrift 1842: »Denne tilladelse har forledet mangan brav håndværkssvend til ubesindige skridt, idet han meget for tidligt har indgået ægteskab og etableret sig uden at have erfaring og duelighed. Resultatet er ofte blevet, at fattigvæsenet må forsørge familien, kommunen må påtage sig større byrder, mængden af jammerligt dårligt arbejde både i udførelse og materiale er forøget i høj grad, hvilket har virket skadeligt på den almindelige moral. Man skabte ved denne tilladelse et problem både for laugene og for dem, man ville begunstige, et problem hvis dybe sår længe har smertet og sent vil kunne læges«.

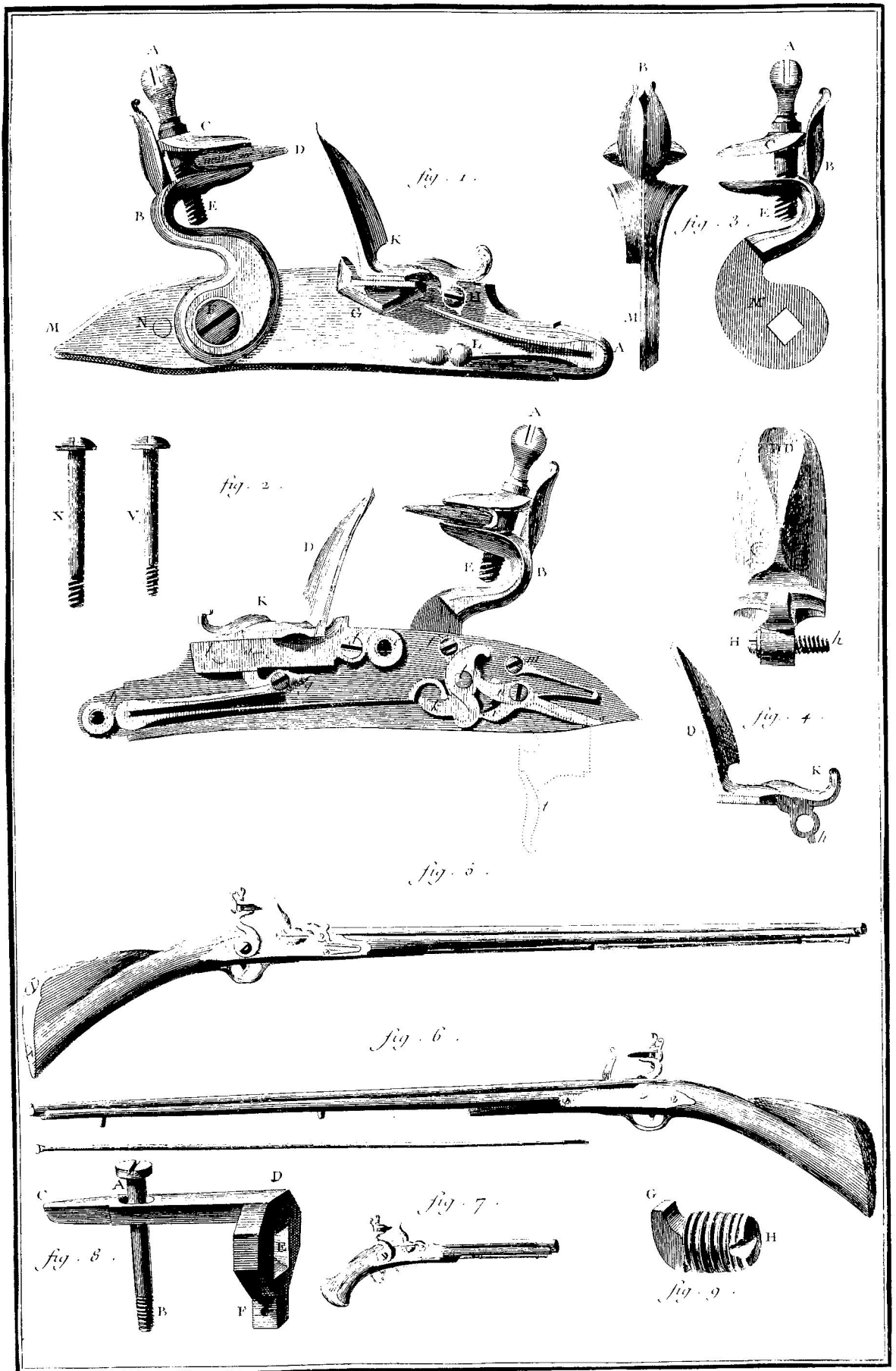
Fattigvæsenet

Grunden blev lagt til fattigvæsenet i 1784, idet man antog som en grundsætning, at alle fattige, som ikke selv kunne erhverve sig til livets ophold, skulle forsynes med det mest nødtørftige af det offentlige, samt at især børnene skulle opdrages til at lære noget og til at arbejde. I 1786 begyndte man at oprette arbejdshuse, og året efter nedsattes en kommission til at finde frem til forslag til forbedring af fattigvæsenet. Resultatet blev en forordning af 1792 om Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse i København. Ved en revision i 1799 approberedes en plan, som byggede på den grundsætning, at enhver fattig har ret til understøttelse, men at han også ved arbejde skal bidrage til sit underhold, så meget som hans kræfter og evner tillader det. I overensstemmelse med planen oprettede magistraten arbejdshuse i alle byens sogne og gjorde det i vid udstrækning muligt, at fattige kunne få arbejde med hjem på bopælen. Tiggere henvistes til tvangsarbejdshuse. Hensigten med planen lykkedes med det resultat, at flid og arbejdsomhed afløste lediggang.

Denne plan blev grundlaget for planen af 15. juni 1802 til Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse på Landet og til reglement af 5. juli 1803 om Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse i Danmarks Købstæder.

Frederik VI (1808-1839). I 24 år havde denne konge styret staten som

prinsregent, hvorfor han som konge vedblev at regere efter de hidtil fulgte grundsætninger. Krigen, hvori Danmark blev indviklet, gjorde dog forandringer nødvendige. Borgerne blev opfordret til at købe dansk fremstillede varer, først og fremmest af hensyn til pengekursen i denne vanskelige tid, men også i det håb, at man ville fortsætte med at købe dansk, når freden blev genoprettet.

Den standsede handel gjorde mange kapitaler ledige. Pengekursens daglige forringelse gjorde de fremmede varer kostbare samtidig med, at fødevarer blev forholdsvis billige. Den frie kapital indbød til at sætte industrielle foretagender igang, og det resulterede snart i mangel på arbejdskraft. Derfor udstedtes en kancelli plakat 3. november 1810, der lovede fremmede håndværkere og fabrikanter, som ville indvandre, fritagelse for militærtjeneste, så længe de forblev i arbejde hos danske mestre eller fabrikanter som svende eller arbejdere, ligesom deres udrejse ikke skulle kunne forhindres af tvungen militærtjeneste.

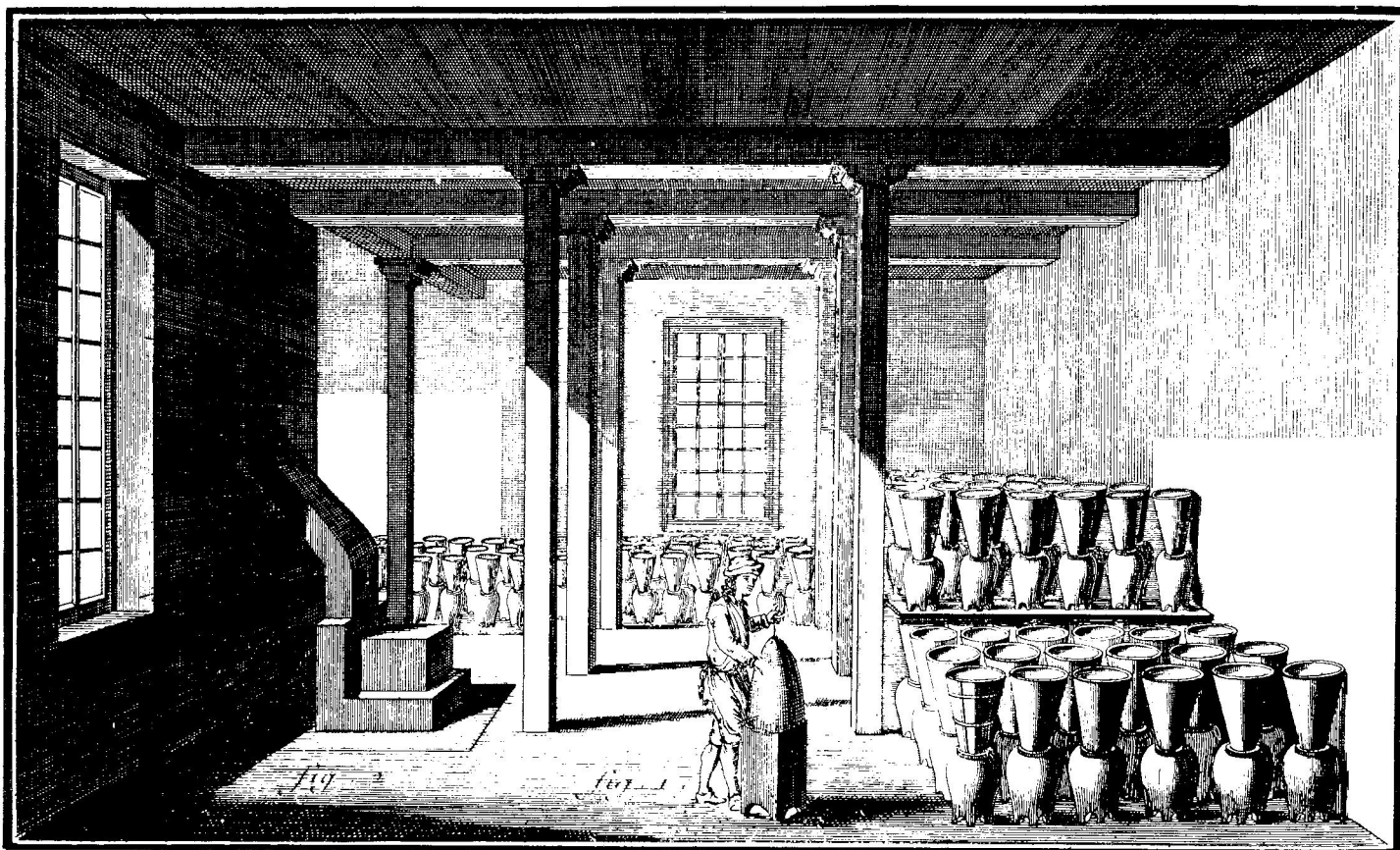
Der indførtes en række restriktioner for ind- og udførsel, og det blev påbudt, at både indenlandske og indførte og fortoldede varer skulle kontrolstemples for at hindre smugleri. Disse regler blev senere strammet yderligere.

Så længe krigen varede, vedblev industrien at vokse, men næppe var freden genoprettet før det viste sig, at opsvinget var betinget af omstændighederne.

I mange år havde man haft regler, der tillod håndværksmestre i København at udstille og sælge varer såvel fra værkstedet som fra en butik. Siden 1761 er der sket mange ændringer ved reskripter, plakater og anordninger, som angiver nærmere bestemmelser om håndværkeres og fabrikers udsalgsret. Således tillades det i 1835 håndværkere i een købstad at sælge deres varer i andre byer. En fabrikant må ikke have udsalg af sine varer, hvis han har overdraget salget til et agentur, men derimod gerne hvis der ikke er givet nogen eneforhandling. I 1825 får alle fabrikanter ret til at lave fabriksudsalg, hvorfra de må sælge deres varer i store som små partier, fabrikterne på landet må sælge dem i nærmeste købstad mod at betale næringsskat. Dog må en fabrikant ikke have mere end et udsalgssted. I 1829 får farverne og trykkerier samme ret som fabrikerne. En undtagelse fra reglen gælder dog for Holmegård Glasværk, som ifølge et kongeligt reskript af 1833 kan have udsalg i enhver købstad. En købstadhåndværker må ikke stå på torvet på torvedage med sine varer, da dette kun er tilladt dem, som sælger varer, der i almindelighed er genstand for torvehandel.

Hidtil havde man haft en Fabrik-Direktion, hvis virke havde udstrakt sig til såvel kongeriget som til hertugdømmerne. Direktionen blev ophævet i 1817, og der blev i stedet ansat en fabrikdirektør, hvis opgave det var at give commerce-kollegiet de oplysninger det måtte ønske. Fabrik-direktørens virksomhed var af samme art og udstrækning som den tidligere direktion.

Nu begyndte de separatistiske bestræbelser med hensyn til at skille hertugdømmerne fra kongeriget mere og mere at gøre sig gældende. Fra 1840 har hertugdømmerne været unddraget fabrik-direktørens embeds-område. Arbejdet var blevet overdraget til den i Altona residerende em-

*Sukkerfabrik –
fremstilling af sukkertøppe*

bedsmand, hvis opgave det var at kontrollere de derværende fabrikan-
ters toldfrihed.

Med hensyn til håndværkerne udkom i 1816 en plakat indeholdende
nogle nærmere bestemmelser om de rettigheder, som tilkommer hånd-
værkerne såvel i købstæderne som på landet. Herved indskrænkedes
den tilladelse håndværkerne tidligere havde til at nedsætte sig på landet
uden særlig bevilling. Øvrigheden skal påse at ikke flere nedsætter sig,
end der er behov for. Det forbydes disse håndværkere at arbejde for
borgerne i købstæderne, men de må gerne falbyde deres varer på mar-
kederne. Undtaget fra disse regler er de på landet boende vævere samt
husflidsarbejder, som til enhver tid må sælges. Derimod får købstads
håndværkere ret til at arbejde for landboere, ligesom den håndværker,
der har taget borgerskab i en købstad, har ret til at udstede tilladelser til
håndværkere til at nedsætte sig i de distrikter, hvor de udøver
amtmandsmyndighed. Forinden skal lensmanden dog indhente skriftlig
tilladelse fra amtmanden, idet det må forventes, at der ikke kommer
flere eller andre håndværkere på godserne end nødvendigt. Grovsmede
og hjulmænd behøver ikke amtmændenes tilladelse for at nedsætte sig.
En plakat af 1822 bestemmer, at de landsby håndværkere, som skulle
have tilladelse til at nedsætte sig på landet, ikke uden speciel tilladelse
må holde svende eller drenge, og i al fald ikke mere end een dreng og på
visse betingelser. Derimod kunne de benytte sig af hustrus, børns og
håndlangeres arbejdskraft.

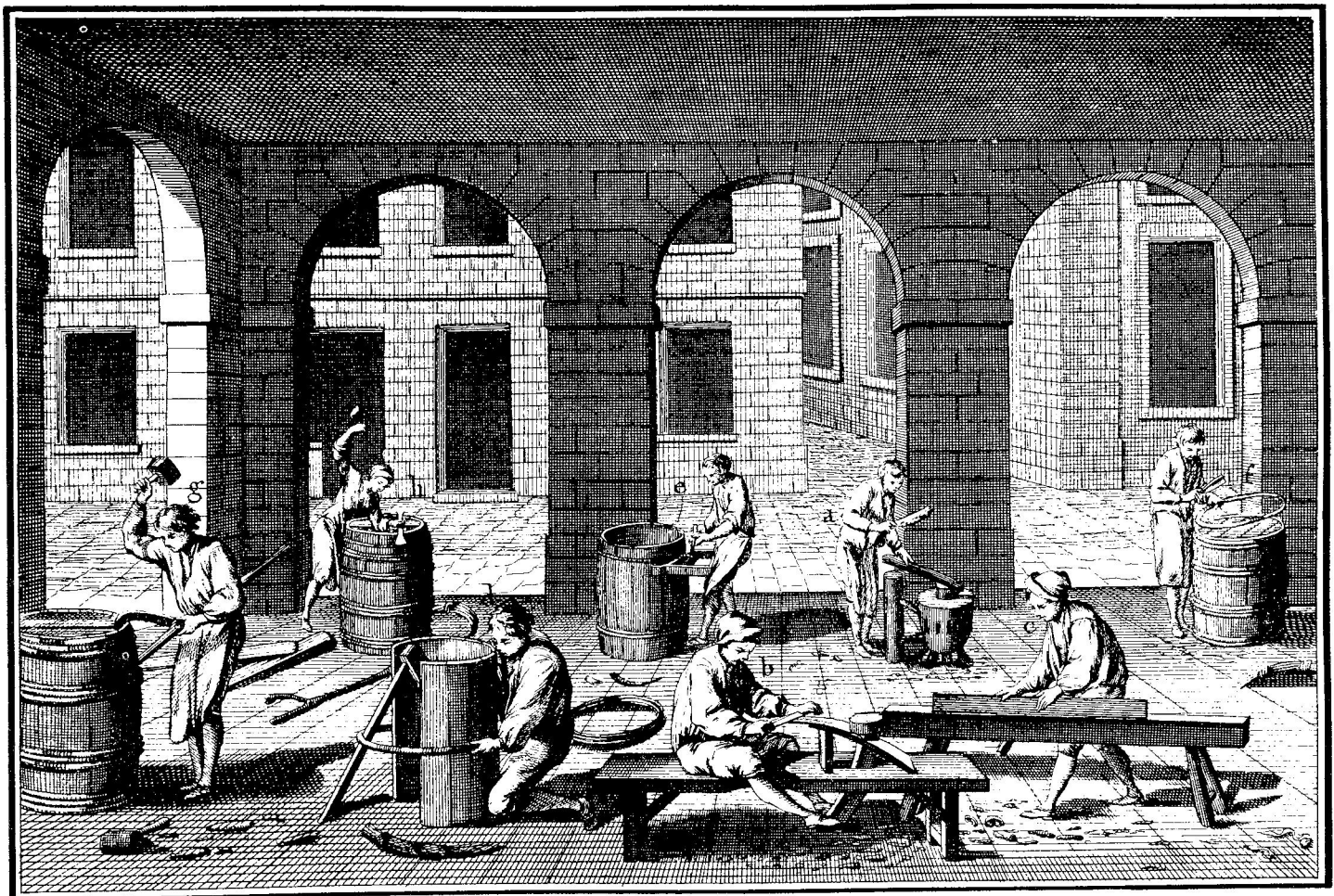

Lysestøberi

Miljøbestemmelser

De for sundheden skadelige, eller i det mindste for mennesker ubehagelige dunster og lugte, som udbredte sig fra forskellige håndteringer, har til alle tider tiltrukket sig skiftende regerings opmærksomhed og foranlediget lovbud, der lagde bånd på deres uindskrænkede udførelse. I den danske lovgivning mangler heller ikke beviser på, at *usunde næringsveje* ofte har været til behandling. Allerede til 1776 tages hensyn til slagterierne. For håndværk og industri findes bestemmelser fra 1806, hvori det forbydes at anlægge nye garverier i København uden kancelliets specielle tilladelse, i 1810 udvidet til *garverier* og andre *indretninger* som afgiver stinkende eller for sundheden skadelige former for affald. Anlæg »udenfor porten« på stadens grund skal ligeledes have kancelliets samtykke. Endelig bestemmer rådstue plakat af 1814, at alle, som herefter opnår borgerskab eller bevilling som garvere i København skal forpligte sig til, under de bestemmelser, som kongen til sin tid måtte fastsætte, at flytte deres garverier udenfor stadens volde, hvilket i 1817 bliver ændret derhen, at intet nyt garveri må anlægges i København, og at de garverier, hvis drift var tilladt med indskrænkning, skulle flyttes ved ejerskifte. Det bestemmes endvidere, at når en borger, som i København driver trankogeri, olie-, sæbe- og potaske syderi, pergament-, lim-, stivelse- og tarmfabriker, lysestøberier og felberederier (speciel garvning), hvilke næringsveje skulle forsøges flyttet udenfor byerne, vil flytte fra et sted i byen til et andet, skal han først indhente Københavns magistrats tilladelse, for ikke at etablere sig i et boligkvarter.

Christian VIII (1839-1848). Med hensyn til næringsvejene vedblev staten under denne konge at styre efter de samme grundsætninger som un-

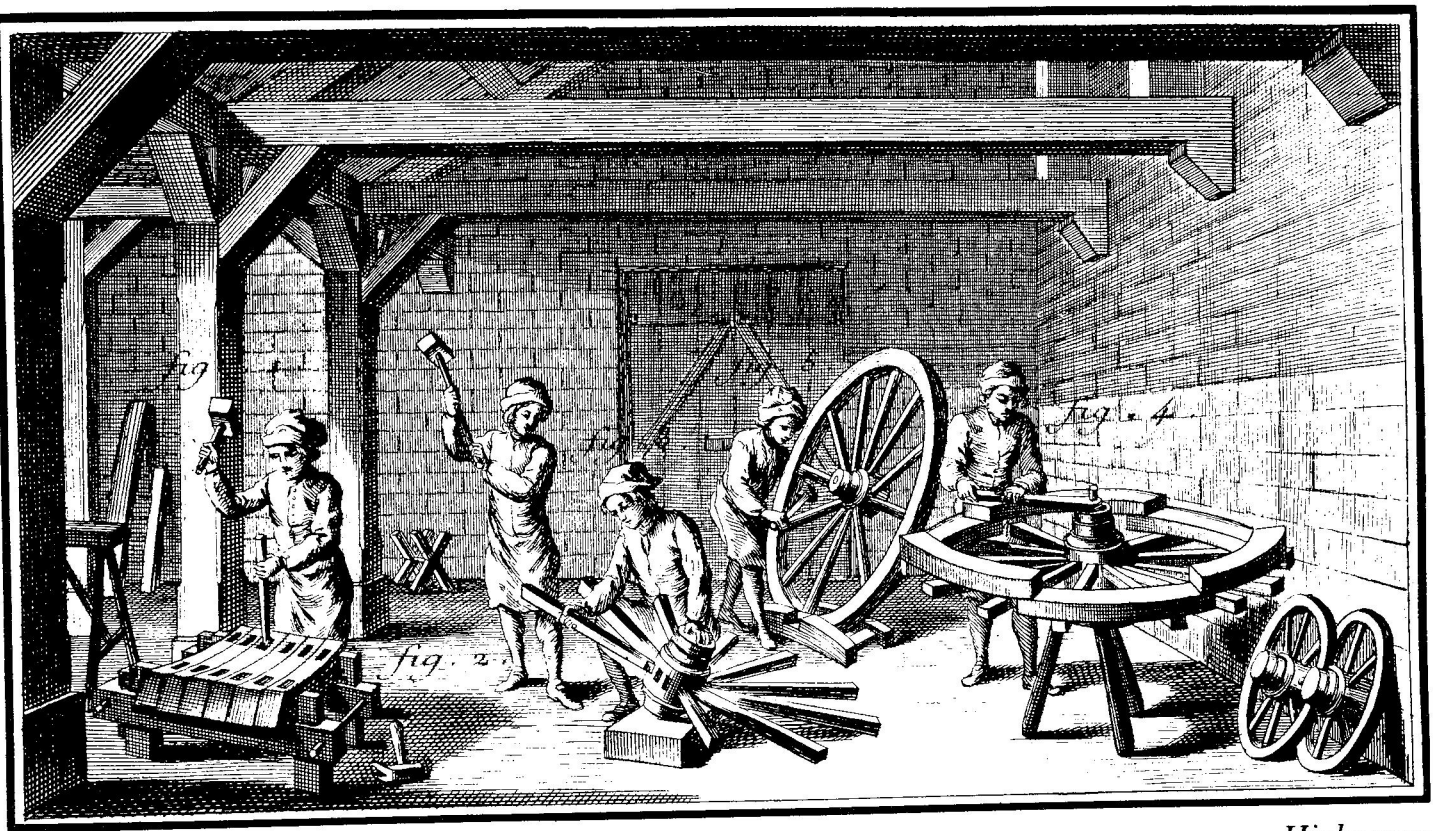
Bødker

der Frederik VI, man søgte mere og mere at løsne de bånd, som endnu hvilede på handelens, industriens og håndværkets frie udvikling.

Ved et kongeligt reskript af 1840 erklæredes følgende erhverv for frie: valkeværker på landet, presning og appretering af landboernes husflidsarbejder, vatfabriker, og stivelsesfabriker på landet. At disse erhverv blev frie, betød at man ikke længere skulle have speciel tilladelse til at starte en virksomhed indenfor disse næringsveje.

Ved en forordning af 1844 ordnedes de så ofte kritiserede udgifter ved svende- og mesterstykkers udførelse. Hvad mesterstykkerne angår blev de i de fleste laug efterhånden fastsat mere i overensstemmelse med fornuftige principper.

Ved reskript af 3. april 1840 blev nedsat en kommission, der skulle behandle laugenes forhold. Den 25. oktober 1847 afgav den betænkning med hensyn til håndværks- og fabrikslaugene. Betænkningen går ud på, at laugsordningen med nogle undtagelser og enkelte forandringer endnu bør vedblive i 20 år, hvorefter det skal tages op til overvejelse, om laugsordningen skal bibeholdes. I overensstemmelse hermed skulle svende- og mesterprøverne vedblive, men med den tilføjelse, at den teoretiske prøve, som hidtil har været påbudt for fem håndværkslaug, skulle udvides til flere. Nogle laug foreslås ophævede, andre sammenlagte.

Hjulmager

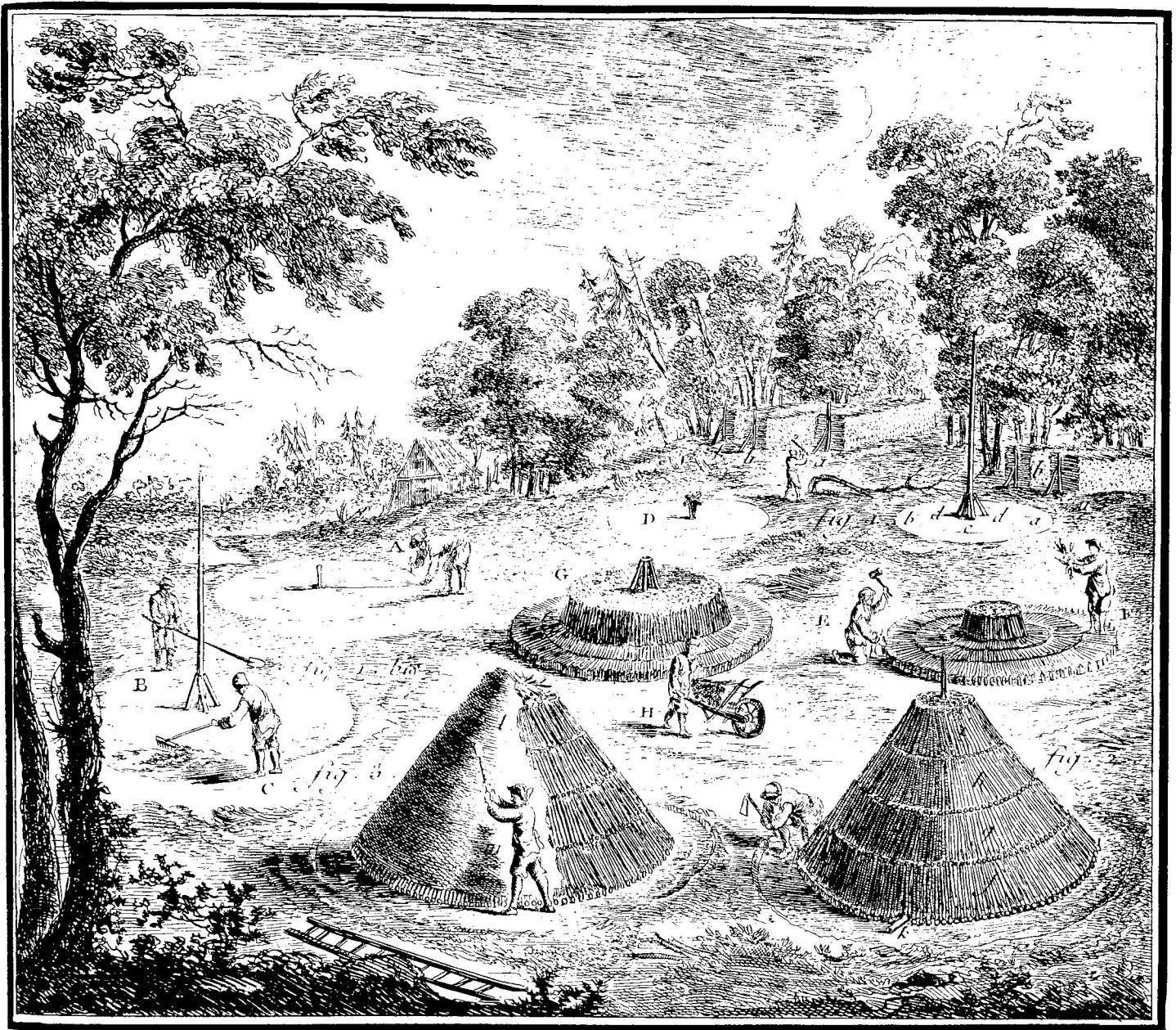
Frimesterordningen skulle vedblive, men med den forandring, at en laugssvend, som i 8 år, eller hvis han var fyldt 30 år da kun i 4 år, har arbejdet som svend, skal være berettiget til uden prøve at opnå borgerskab som frimester i den lærte profession med tilladelse til at have en lærling, og efter andre 8 års forløb at ansætte en svend.

For tilvirkning af genstande, som henhører under laugene, kan opnås kongelig bevilling, såfremt virksomheden har karakter af *fabriksmæssig* drift. Hvis fabrikationen ikke går ud på tilvirkning af et produkt, som hører under laugene, behøves ikke særlig bevilling, men kun at man tager borgerskab.

Det foreslås, at en hver håndværker, enten selv eller ved svendes hjælp, bør kunne udføre alle de enkelte dele, der hører til det, som han er berettiget til at sælge som et færdigt fabrikat, uanset at disse dele høre under andre fag. Værksted bør kunne holdes flere steder, og det bør være svendene tilladt at arbejde uden for mesterens værksted. Det bør være håndværkerne tilladt at forhandle andres produkter, så længe disse hører til faget.

Drift af virksomheder, som udvikler ubehagelig lugt, stærk røg m.m., ligesom hvis de frembringer meget larm, bør være underkastet restriktioner.

Ved forordning af 1844 blev industrien givet yderligere lettelser. Indførte råmaterialer, som er nødvendige hjælpemidler til indenlandske produkters forædling, eller som bliver forædlet af landets industri, blev fritaget for told. Indførselstolden blev i almindelighed beregnet med 10%

*Kulsvier –
fremstilling af trækul*

af værdien på produktionsstedet, eller af dagsprisen på det europæiske marked. Tolden for halvfabrikata, der skal videreforarbejdes, nedsattes - f. eks. for garn, stangjern, båndjern, jernplader, messingtråd m.m. I industriens interesse nedsattes i 1847 tolden for stenkul til det halve - til industriens fordel blev der lagt eksporttold på limlæder (råvare i limproduktion), gammelt jern, kobber, messing, tin, ben, hår og glasskår. General-toldkammeret og commerce-kollegiet kan udstede bevilling til kvalificerede personer til at udføre maling og lakering på jern, blik, træ o. a. uden indsigelse fra laugene.

Efter at Industri Fondet var blevet ophævet i 1837 og den direkte pecuniære understøttelse, som staten i almindelighed havde støttet industrien med, faldt til 6.000 rd. årligt, ophørte dermed lejligheden til at påvirke industriens udvikling.

Træskomager

Det opsving, landets industri fik under Christian VIII, skyldes, foruden de friere forhold og borgernes interesse for den industrielle udvikling, den forstærkede pengecirkulation, som tiderne havde medført i Danmark såvel som i det øvrige Europa.

Fritidsundervisning

blev »opfundet« i København i 1800 af sognepræst Massmann og blev til de senere så berømte Massmannske Søndagsskoler. Den 4. maj dette år åbnedes det første kursus med 40 elever, og den 10. august kom allerede 6 skoler igang. Der blev nu dannet en forening Selskabet til Søndagsskolelæres Befordring, og den 13. januar 1801 udstedtes en plan for foreningen. Formålet med disse skoler er at give undervisning i regning, skrivning og retskrivning, brevskrivning og opstilling af regninger, samt dansk og tysk læsning, og hvis det drejer sig om håndværkerlærlinge og så undervisning i nogle almenyttige kundskaber, som især vedrører håndværkerstanden, f. eks. i de love som har betydning for denne, i de pligter som lærlingene har overfor mestrene o.s.v. I det første år undervistes 4 mestre, 61 svende, 16 ikke-håndværkere og 227 lærlinge. Det tredje år indførtes tegning for at give eleverne begreb herom og færdighed heri under hensyntagen til det håndværk, hvortil de forskellige elever hørte. Af tegneklasserne i de forskellige skoler oprettedes i 1807 en særskilt skole. I 1811 åbnedes en søndagsskole i Straffeanstalten på Christianhavn. Den brændte i 1817, men oprettedes påny i 1844.

Skomager

Undervisningen er gratis. Skrivematerialer, skrivetavler m.m. leveres på Selskabets regning. Ved et årligt højtideligt møde uddeles belønninger, dels medaljer, dels bøger m.m.

I 1847 var der i København følgende søndagsskoler: En skrive- og regneskole på Charlottenborg for mestre og svende, hvor der undervistes højst 50 elever. Den Reiersenske Tegneskole sammesteds, ligeledes for mestre og svende, med højst 60 elever. 6 skrive- og regneskoler for håndværkslærlinge fordelt forskellige steder i byen, med et efter lokalernes størrelse fastsat antal elever. To skoler, som holdes for det Reiersenske Fonds regning, og hvor der undervises i tegning og geometri med henholdsvis 125 og 60 elever.

Til og med 1847 havde 6 håndværksmestre, 201 svende og 397 håndværkslærlinge samt 104 personer fra Straffeanstalten på Christianshavn deltaget i undervisningen i søndagsskolerne. I den for mestre og svende oprettede tegneskole er endvidere undervist 82 svende.

Siden skolernes oprettelse i 1800 udgør de undervistes antal 86 håndværksmestre, 1411 svende, 7907 håndværkslærlinge, 260 personer udenfor håndværkerstanden, 210 personer i Straffeanstalten, hvilket giver ialt 9.874 personer. Foruden disse er der i den Reiersenske Tegneskole for Mestre og Svende siden dens oprettelse i 1833 undervist 13 mestre og 413 svende, således at det samlede antal elever med udgangen af 1847 kommer op på 10.300.

Lærlingskolerne besøges af håndværkerlærlinge fra næsten alle laug, men dog især af de, hvis lærlinge ifølge anordningerne skal lave tegninger til deres svendestykker.

I 1847 undervistes på samtlige skoler af 31 lærere.

I nogle købsteder og enkelte andre steder er der nu også oprettet søndagsskoler.